

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

בבא קמא דף פח

תקנת אושא בנכסי מלוג

אשה שמכרה בנכסי מלוג הבעל מוציא מיד הלקוחות.

ונביא ב' דרכים על דרך הדרוש:

החיד"א (ראש דוד פרשת כי תבא) מבאר שכידוע נישואי איש ואשה הם משל לקשר בין הקב"ה לעם ישראל. מה הם ה'נכסי מלוג' שכלל ישראל מביא מבית אבא? ארץ ישראל. שהרי א"י היא ירושה לנו מאבותינו, ובנישואין עם הקב"ה אנו מכניסים את נחלת אבותינו. וא"כ כל הפירות של א"י שייכים להקב"ה, אלא שהוא נותן אותם לנו במתנה. וכדי להזכיר לנו שהפירות בעצם שייכים לה', באה מצוות ביכורים. ומבאר החיד"א לפי"ז את הפסוקים של פרשת ביכורים, ומסיים שזהו שאומרים "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך", והיינו שעכשיו שהכיר בזכותו של הקב"ה בפירות, הוא מקבל אותם ממנו ויכול לשמוח בהם.

ולפי"ז יש להמשיך את הקו ולבאר את הגמ' דילן: "האשה שמכרה בנכסי מלוג הבעל מוציא מיד הלקוחות", היינו שאם עם ישראל מוכרים את א"י (שהיא הנכסי מלוג שלהם) ומאבדים אותה ע"י עבירות וכדומה, אומר הקב"ה 'אני הוא הלוקח הראשון', ולא נותן לגויים להתנחל בא"י, וכפי שנאמר בפסוק "ושממו עליה אויביכם", שארץ ישראל נשארץ שוממה מכל אומות העולם בזמן שישראל בגלות.

בספר מגדלות מרקחים (לבנו של ערוגות הבושם) מבאר שהנכסי מלוג שמכניסים עם ישראל לנישואיהם עם הקב"ה, הם דברי הרשות שאין מוצאם בקדושה ועם ישראל מכניס אותם לתוך רשות הגבוהה. ומוסיף שהרי רש"י מבאר שנכסי מלוג פירושו שהבעל מולג את הנכסים כמו מליגת תרנגולים, ומביא שמליגה שייכת בכלי שני, וזה הרמז דמילוג מורה על דבר הרשות - דכלי ראשון הוא דבר מצוה ממש, כלי שלישי הוא קר לגמרי, וכלי שני הוא מה שיש לו שייכות כלשהי לקדושה דהיינו דברי הרשות. אם עם ישראל אינו מעלה את דברי הרשות ואת הניצוצות שבתוכם, אזי הקב"ה מוציא מיד הלקוחות, היינו שמתקן את הניצוצות האבודים בדברי הרשות בצירוף תשובתן של ישראל.

עניין הכתובה

אסור לאדם שישהה עם אשתו שעה אחת בלא כתובה.

בקול אליהו מבאר בשם הגר"א את ענין הכתובה. בסוף פרשת חיי שרה נאמר (כה, ו) "ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות", וכתב רש"י: "הפילגשים חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת - היא הגר היא קטורה, נשים בכתובה פילגשים בלא כתובה". ומקשה הגר"א סוף סוף לא נאמר פילגש אלא פילגשים בלשון רבים. ומבאר דהנה איתא בסוטה (יז, א) איש ואשה זכו שכינה ביניהם כיון

שבאיש יש אות יו"ד ובאשה יש אות ה"א, וכשזכו מצטרפות מהן שתי האותיות הראשונות שבשם הוי"ה. והיכן שתי האותיות האחרונות של שם ה' מבאר הגר"א שאותיות אלה נמצאות במילה כתובה, שהמילה כתובה היא המילים כתב-ו"ה. נמצא דאצל פילגשים שאין להן כתובה, יש רק מחצית השם, וזהו "פלגשם" - פלג שם. מחצית מהשם.

וביאור הענין בעומק נראה ע"פ השל"ה (מס' שבועות פרק תורה אור אות ז) כפי ששמעתי ממו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל, דהנה ידוע ששם הוי"ה מתחלק לשני חלקים: י' וה' ששייכים לעולמות עליונים. כי ב"ה ה' צור עולמים, העולם הזה והעולם הבא נבראו עם ה"ה. ו' וה' הם צורת הגילוי של הקב"ה בתחתונים (ו' הוא הצינור לה'). ובסוף פרשת בשלח נאמר "כי יד על כס י-ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור", ופירש רש"י שהשם נחסר את חלקו השני - ו' וה', לפי שעמלק מתנגד לגילוי בעולם התחתון. אבל ב' האותיות הראשונות במקומן עומדות, שאין לעמלק נגיעה בעליונים.

ולפי"ז מבוארים היטב דברי הגר"א, שכן עצם החיבור של איש ואשה הוא באותיות י' וה', אך עדיין חסר הביטוי המעשי בעולמו. ורק ע"י הכתובה שמפרטת את ההשלכות המעשיות של הנישואין, מתגלות האותיות ו' וה'. אסור לאדם לשהות עם אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה, כי אין השם שלם בלעדיו. וקנה"ל, המשהה את אשתו בלא כתובה, גורם לשם שיהיה חסר כדוגמת עמלק ח"ו.

דף צ

המספר ארבע מאות

במשנה מובא מעשה שאדם פרע ראש אשה בשוק ורבי עקיבא חייבו ארבע מאות זוז. ובביאור מספר זה דוקא, דן הבן יהודי. בדרך אחת ביאר שהביוש היה שפגם בצניעות האשה, ועל כן נתחייב לשלם את הגימטריא של "נשים" שעולה 400. בדרך נוספת ביאר ע"פ האריז"ל שבחינת הקליפות בעולם מתגלות בארבע מאות שערות. ומי שגילה ראש האישה הביא להתגברות כוח הקליפות, וכנגד זה הוצרך לשלם 400 שמתקן את הקליפה הזו.

ויש להוסיף כאן שתי נקודות.

ראיתי בספר הגר"מ שטרן שליט"א שמציין לרבינו בחיי (תחילת חיי שרה) שעומד על כך שאברהם אבינו שילם 400 שקל כסף על מערת המכפלה, וכתב כי המספר הזה נזכר ברוב המקומות אצל עין הרע, כי 'עין רע' מספרו ארבע מאות, ואות תי"ו תכלית כל האותיות, וכן עין רע תכלה הכל. ולפי שניתוסף באברהם אות ה"א שהיא מידת הדין, לכך שלטה בו עין הרע שהוא מכוח הדין שנגזר על זרעו להשתעבד ד' מאות שנה. ועפרון בגימטריא 'עין רע' והוא הזכיר סכום ארבע מאות. וכן עשיו המתפרנס ממידתו של יצחק שהיא מידת הדין שהיה לו עין רע וכפי שנאמר 'ורוח תשימו בין עדר לעדר' - להשביע עינו של אותו

רשע, שהיתה לו עין רעה, כתוב בו 'וארבע מאות איש עמו'.

וביתר ביאור, רבי צדוק הכהן (שיחת מלאכי השרת פ"ג אות כ) מביא שדרך חז"ל בש"ס לתפוס מספר שלוש מאות לגזמא, 'ושמעת' כי שלש מאות היא הגזמא היותר גדולה בעוה"ז, כי מספר ה'ת' אינו מהעוה"ז אלא מעוה"ב (כנגד ת' עלמין דכיסופין), ועד ה'ש' הם מספרי העוה"ז (ש - שקר), והוא דבר עמוק בחכמה. (ובזה ביאר מדוע האותיות שבראו את העולם הזה הם אותיות אמ"ש, שכפי המבואר בספר 'צירה אלו האמות, ולא אותיות אמ"ת, דו"ק). וזה מה שנאמר בסוף עוקצין שעתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות, וביחד עם הצדיק שמרמזו באות צ' שהיא בגימ' תשעים, עולה ארבע מאות שזו בחינת עוה"ב.

ומבואר במקובלים כפי ששמעתי ממו"ר רבי ישראל ספטימוס שליט"א, שדבר ששייך לעולמות העליונים ומגיע שלא בזמנו ושלא במקומו לעולמות התחתונים, מתגלה כדבר רע, ולענייננו - מספר ארבע מאות שייך לעוה"ב, וכאשר הוא מתגלה בעוה"ז, הוא מתגלה כדבר רע, וכמו שהבאנו מהבן יהודה רבנו בחי'.

הפורע את ראש האשה, ע"י שמשלם ארבע מאות זוז, הוא מתקן את הפגם שעשה שגם הוא בבחינת ארבע מאות, שגילה בחוץ מה שלא צריך להתגלות, והביא לבחינת ד' מאות שיתגלה בעולם בדרך הלא נכונה, שהי בחינת "עין רע". התיקון לזה הוא תשלום של ד' מאות זוז.

דף צא

כי האדם עין השדה

במשנה לעיל איתא: החובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור, אחרים שחבלו בו חייבין. הקוצץ אילנות שלו אע"פ שאינו רשאי פטור, ואחרים חייבים.

ונראה שיש קשר בין חבלה בעצמו לקציצת אילנות.

רבי ראובן מרגליות מציין לרדב"ז על הרמב"ם (סנהדרין פ"ח ה"ו), שם מבאר את החילוק בין גופו של אדם לממונו. כפי שנראה להלן, אדם שאומר לאחר לחבול בגופו, המזיק חייב, ואם אומר לו שיזיק את ממונו, המזיק פטור. וביאר הרדב"ז, גופו של אדם אינו שייך לו, אלא של הקב"ה, וכשם שא"א לחבול בגופו של אדם אחר, כך אינו יכול לחבול בגופו עצמו. משא"כ ממונו של אדם ניתן לו.

דברי הרדב"ז מתקשרים היטב למה שאמרו בגמ' (חולין צא, א) צדיקים ממונן חביב עליהן יותר מגופן. וביארו המפרשים שממון הצדיק הוא שלו, וכשהקדיש אותו לשמיים יש בדבר חביבות מיוחדת, מה שא"כ גופו שאינו שלו ואין כ"כ חידוש שמקדישו לשמים.

והנה בענין קציצת אילנות נאמר "כי האדם עין השדה", ופשט הדברים הוא בתמיה, דהיינו שבודאי אדם שונה מעין השדה, את האדם מנסים שלא להרוג, אך את העצים ניתן לכוות לצורך המצור.

אמנם בספר הזוהר בכמה מקומות (כגון בלק דף רב ע"א) לומדים חז"ל שהמשפט הזה נקרא בניחותא, שהאדם הוא אכן עין השדה. וכן מביא הרמב"ן בשם הראב"ע דכוונת הפסוק להשוות בין אדם לעץ, ולאסור כריתתו לצורך המצור [ואח"כ מביא הרמב"ן שמהגמ' בסוגיא מבואר שמוותר לכוות עץ מאכל לבניית מצור].

ובזוהר שם מבואר באורך שהפסוק שאוסר לכוות עץ פרי, קאי על אדם שיש בו תורה, שהוא ניצל ממידת הדין בזמן המלחמה. והיינו דאדם ועץ שקולים זה לזה. העץ מייצג צורת אדם.

המהר"ל (נצח ישראל פ"ז) כתב שהאדם הוא כמו עץ, רק שהוא אילן הפוך כי העץ שורשו למטה תקוע בארץ, ואילו האדם שרשו למעלה, כי הנשמה היא השורש שלו. העץ חיותו מן הארץ והאדם חיותו מן השמים.

בפרקי דר"א (פרק לד) איתא "ששה קולן הולך מסוף העולם ועד סופו ואין קולן נשמע, ואלו הן: בשעה שכורתין את עץ האילן שהוא עושה פרי... ובשעה שהנשמה יוצאת מן הגוף". ומעירים המפרשים שרואים כאן את ההשוואה בין חיות האילן וחיות האדם.

ברקאנטי (פרשת שופטים) מבאר את מה שאמרו בסוגיא "לא שכיב שכבת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמניה" - "וזהו כי האדם הוא עץ השדה כפשוטו". ונראה כוונתו דכשם שאסור לחבול בגופו, כך אין לו לקצוץ אילן.

נמצא אפוא ששני החלקים במשנה כתובים זה לצד זה, מפני ששייכים הם זה לזה: האדם עין השדה, כריתת העץ שווה לפגימה בגופו של אדם ובב' מקרים אלו האומר לאחר לחבול חייב החובל.

דף צב

מנא הא מילתא דאמרי אינשי

הגמ' מאריכה למצוא מקור "מנא הא מילתא דאמרי אינשי". וצ"ב מה ההכרח לכך שיש מקור לפתגמי בני האדם.

הפתח עינים מבאר ד"ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא", ואם אנשים אומרים משהו, מוכרח להיות לזה רמז בתורה.

בספר עיני שמואל מביא בשם הקרבן אהרן "כי הסכמת כל העולם על דיבור אחד תגיד על אמיתות אותו דבר שאומרים. והדבר ידוע, שכל מה שהוא אמיתי לא תחסר ממנו התורה, כיון שהוא תורת אמת מוכרח שהיא כלולה מהכל וכל מדע ושכל אמיתי, ולכך שאמר מנא הא מילתא".

רבי צדוק הכהן (ליקוטי מאמרים ספר יהושע) כתב שכל בני האדם צריכים לגלות תושב"ע. לפעמים התורה הזו מתגלה דרך השיחת חולין שלהם. ובמק"א כתב שזה סוג של נבואה שמתגלה ע"י דיבורי בני אדם. כל מה שמגיע ע"י אנשים הוא גילוי של תורה.

ומשווה רבי צדוק את מה שכתוב שהקב"ה הראה לאדם הראשון את כל הדורות שייבראו, ולמשה רבינו הוא הראה את כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. והדברים מקבילים, שכל בני האדם יחד מפקים ומגלים את התורה. וכיון שכל מה שיש בתושב"ע נרמז בתושב"כ דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, על כן כל דבר שמגלים בני אדם חייב להיות רמז בתורה.

רבי ראובן מרגליות מציין לזוהר (פרשת פנחס רכא ע"א) שלא רק שבתורה רמזים כל הברואים, אלא גם נרמזים המאורעות כולם. ליכא מידי זעירא דלא תשתכח באורייתא.

דף צד

כיבוד אב רשע

אדם שגול דבר המסוים ומת, היתומים צריכים להשיב את החפץ מפני כבוד אביהם. מקשה הגמ' שהרי האב הגולן הוא רשע ונאמר "ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך". ומתרת שעה תשובה אך לא הספיק להחזיר את הגזילה עד שמת.

מבואר בפשטות הגמ' שאין מצוות כיבוד באב רשע.

והנה הרמב"ם (הל' ממרים פ"ו ה"א) כתב "אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתירא ממנו", ומקשה הטור (רמ, יח) מסוגיין.

הרדב"ז והלח"מ על אתר מיישבים את הרמב"ם שדברי הגמ' אמורים רק לאחר מות האב, אך כשהוא חי יש דין לכבדו גם אם הוא רשע. וצ"ב מאי שנא.

אאמו"ר שליט"א פרסם מאמר בענין כיבוד אב ואם (שהודפס בתחילת ספר תפארת ישראל למהר"ל), ושם מבאר כדלהלן. המנחת חינוך (מצוה לג אות ג) מסתפק בגדר מצות כיבוד אב ואם, האם זו מצוה שבי"א לחבירו (שהרי סוף סוף יש כאן חובה ביחס לאדם אחר) או דחשיב מצוה שבי"א למקום (שהרי לא מצינו מצוה כזו ביחס לשאר בני אדם). ונפק"מ כיצד העובר על כיבוד אב ואם ישוב בתשובה, האם צריך לבקש מחילה מהם כדין עבירה שבי"א לחבירו, או דסגי בתשובה כלפי שמיא. והניח המנ"ח בספק.

וכתב אאמו"ר שיש להוכיח ששני גדרים אלו אמת. בירושלמי (קידושין א, ו) וכן במדרש איתא שכיבוד אב ואם הוא כענין פריעת חוב. וביאר הקרבן העדה שזהו גמול על שגמל אותו בלידתו ובגידולו. הרי שזהו גדר של ב"א לחבירו. ומאידך בחלוקת עשרת הדברות רואים שמצות כיבוד אב ואם נמצא בלוח הימני שכולל את המצוות שבי"א למקום. המהר"ל בתפארת ישראל (פרק לו) עמד בזה, ומבאר שג' שותפין באדם - הקב"ה אביו ואמו, נמצא שאביו ואמו מתחברים עם הקב"ה בשותפות זו, והביאור הוא, שהאופן בו אדם מתקשר להקב"ה הוא דרך אביו ואמו. שכאשר מקטנותו של האדם הוא מבין שיש מעליו אב ואם, דרך זה הוא מכיר במי שאמר והיה העולם.

נמצא דב' בחינות יש בכיבוד אב ואם, בחינת בן אדם למקום, ובחינת בן אדם לחבירו. והנה, מצוות שבן אדם לחבירו שייכים רק בחי' חבירו, ולאחר שמת בטלים, אבל מצוות שבין אדם למקום אינם בטלים.

כשבאים לדון על אב רשע, י"ל דשם שייך רק הפן של מצוות שבין אדם לחבירו, חובת הכרת הטוב, אבל הפן של מצוות שבין אדם למקום, כיון שהוא אינו מביא לחיבור עם בורא העולם, וכביכול אין חיוב כיבוד מצדו יצברך.

מעתה, מובן החילוק שהבאנו לענין אב רשע, בין היכא שהאב חי ובין אם האב כבר מת. דכשהאב מת אין שייך הפן של מצוה שבי"א לחבירו, ואמנם ששייך עדיין מצות כיבוד אב ואם מצד ב"א למקום, אך זה אין שייך כשהאב רשע, שאז אין הוא מקשר אותו להקב"ה. ומיושבים דברי הרמב"ם שפסק שיש לכבד אב רשע, וכפי שביארו הנו"כ מיירי כשהאב חי, שאז שייך את הצד של חיוב ב"א לחבירו.

וביאור הדבר ביתר עומק, דהרי הקב"ה אסתכיל באורייתא וברא עלמא. העולם הוא השתקפות של התורה, ממילא העולם והתורה הם שני צדדים של אותו מטבע. מה שמתגלה בעולם כדברים אמיתיים, חייב שיהיה לזה מקור בתורה, דאל"כ אין אפשרות שהדבר יהיה בעולם.

דף צג

המבקש רחמים, והמוסר דין

המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה.

המהר"ל והגר"א בחי' אגדות, משייכים מימרא זו למה שלמדנו בדף הקודם: "כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה", שבשני המקומות הבקשה שלו מגיעה אליו קודם.

וביאור הדבר, כתב מהר"ל, שכשאדם מתפלל על חבירו הוא קרוב לאותה ברכה, שהרי הוא משפיע אותה. וכן כלפי מסירת דין, כיון שהיה ביכולתו ללכת לבית דין, נמצא שהדין שביקש משמיים הוא שלא לצורך, והביא לעולם דין. ודומה הדבר לזורק אבן על הקיר שחוזרת אליו, כך המבקש דין על חבירו, הדין חוזר אליו.

הגר"א מציין לדברי הזהר (ריש פרשת עקב דף רע, ב) "ומאן דמברך לקב"ה אתברך ונטיל חולקיה מאינון ברכאן בקדמיתא דכל עלמא לתתא, כיון דשמא דקב"ה מתברך מתמן נחית ושרא עלי רישיה חולקא קדמאה, והא אוקימנא דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך, כיון דההיא ברכה אתיא ושריית על רישיה, מתמן אתפשט בכל עלמא". והיינו שהמברך את ה' ממשיך את ברכה לעולם, והוא הראשון שמקבל, וממנו מתפשטת הברכה לכולם. והובאו דברי הזהר בנפש החיים (ריש שער ב) לגבי הסבר המושג "ברכה", שענינה לבקש שתתמשך הברכה לעולם, וכיון שהוא הממשיך הוא זה שזוכה בברכה ראשון.

רבי צדוק (צדקת הצדיק אות פז) מבאר את הגמ' לעיל "בהדי הוצא לקי כרבא", שהטעם הוא כי אין גזירה יוצאה מפי הקב"ה אלא בהסכמת צדיקי הדור שהם בית דינו (מפני שיש בכוחם להפוך הגזירה על ידי תפילה), ולכך הצדיק נתפס מפני שהסכים והוא גרם לפורענותם ולכך ממנו מתחיל וכענין המתפלל על חבירו דנענה תחילה.

ונסיים בדברי הבשם משמואל (שמיני עצרת תרע"ד) בענין שמיני עצרת, שבחג הסוכות כלל ישראל משפיע טובה לכל העולם כולו, בהקרבת שבעים פרים כנגד שבעים אומות, וכיון שהמבקש רחמים על חברו נענה תחילה, ופירשו הראשונים שהמתפלל נעשה צינור לשפע עבור חבירו, ובאשר הוא צריך לאותו דבר פועל השפע אצלו תחילה. ומוסיף בשם המקובלים שכל דבר קדושה היורד מלמעלה אין הפירוש שלמעלה נשאר ריקם, אלא הוא כמדליק מנר לנר שהוא מתרבה, ועל כן כאשר המתפלל נעשה צינור לשפע, אין האור נחסר ממנו. והם הם הדברים.